GENERALINIO ADVOKATO
MELCHIOR WATHELET IŠVADA,
pateikta 2018 m. gegužės 31 d.[1]

Byla C-68/17

IR
prieš
JQ

(*Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Direktyva 2000/78/EB – Vienodas požiūris užimtumo ir profesinėje srityje – Bažnytinė profesinė veikla – Profesiniai reikalavimai – Pareiga sąžiningai ir ištikimai laikytis bažnytinės veiklos normų – Nevienodas požiūris dėl išpažįstamos religijos – Vadovaujamas pareigas einančio darbuotojo kataliko atleidimas iš darbo dėl po skyrybų sudarytos antros santuokos“

I. Įvadas

1. Šiame prašyme priimti prejudicinį sprendimą *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija) Teisingumo Teismo klausia dėl Kelno katalikų arkivyskupo kontroliuojamos Katalikiškosios ligoninės Vidaus ligų skyriaus vyriausiojo gydytojo atleidimo iš darbo vien dėl to, kad jis išsiskyrė ir vėl sudarė civilinę santuoką, nors jis nebūtų buvęs atleistas iš darbo, jeigu nebūtų katalikas, teisėtumo.

2. Būtų kalbama apie akivaizdžiai neteisėtą atleidimą iš darbo, nes tai yra tiesioginė diskriminacija dėl religijos, jeigu bažnyčioms ir organizacijoms, kurių veiklos normos grindžiamos religija, nebūtų taikomas išskirtinis teisinis režimas pagal Vokietijos konstitucinę teisę ir 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus[2], 4 straipsnio 2 dalį.

3. Šioje byloje keliamas klausimas, ar santuokos sampratos pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę paisymas yra esminis, teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalį, galintis lemti nevienodą požiūrį, kiek tai susiję su darbuotojų katalikų ir kitą religiją išpažįstančių ar jokios religijos neišpažįstančių darbuotojų atleidimu iš darbo.

1 Originalo kalba: prancūzų.

2 OL L 303, 2000, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 79.

II. Teisinis pagrindas

A. Sąjungos teisė

4. SESV 17 straipsnio 1 dalyje nustatyta:

„Sąjunga gerbia ir nepažeidžia valstybių narių bažnyčių ir religinių asociacijų ar bendruomenių statuso, nustatyto pagal nacionalinę teisę.“

5. Direktyvos 2000/78 4, 23, 24 ir 29 konstatuojamosiose dalyse nustatyta:

„(4) lygybės prieš įstatymą teisė ir teisė į apsaugą nuo diskriminacijos visiems asmenims yra visuotinė teisė <…>

<…>

(23) tik kai kuriomis aplinkybėmis galima pateisinti skirtingą požiūrį, jei su religija <…> susijusi savybė yra įprastas [esminis] ir lemiantis profesinis reikalavimas, šis tikslas yra teisėtas, o reikalavimas tinkamas. <…>

(24) prie Amsterdamo sutarties Baigiamojo akto pridėtoje Deklaracijoje Nr. 11 dėl bažnytinių ir nereliginių organizacijų statuso Europos Sąjunga atvirai pripažino gerbianti ir nepažeidžianti pagal nacionalinę teisę valstybių narių bažnytinėms ir religinėms asociacijoms ar bendruomenėms suteikto statuso ir kad ji vienodai gerbia filosofinių bei nereliginių organizacijų statusą. Todėl valstybės narės gali toliau taikyti arba nustatyti specialias nuostatas dėl įprastų [esminių], teisėtų ir pateisinamų profesinių reikalavimų, kurių gali prireikti profesinei veiklai vykdyti.

<…>

(29) asmenims, kurie patyrė diskriminaciją dėl religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos, turėtų būti suteiktos tinkamos teisinės apsaugos priemonės. Siekiant garantuoti veiksmingesnę apsaugą, asociacijoms arba juridiniams asmenims turėtų būti suteikta teisė nukentėjusiojo vardu arba jį remiant, kaip tai nustato valstybės narės, dalyvauti procesiniuose veiksmuose, nepažeidžiant nacionalinių proceso taisyklių, reglamentuojančių atstovavimą ir gynybą teismuose.“

6. Direktyvos 2000/78 1 straipsnyje „Tikslas“ nustatyta:

„Šios direktyvos tikslas – nustatyti kovos su diskriminacija dėl religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos užimtumo ir profesinėje srityje bendrus pagrindus siekiant valstybėse narėse įgyvendinti vienodo požiūrio principą.“

7. Direktyvos 2000/78 2 straipsnio „Diskriminacijos sąvoka“ 1 ir 2 dalyse nustatyta:

„1. Šioje direktyvoje „vienodo požiūrio principas“ reiškia, kad dėl kurios nors iš 1 straipsnyje nurodytų priežasčių nėra jokios tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos.

2. Šio straipsnio 1 dalyje:

a) tiesioginė diskriminacija yra akivaizdi tada, kai dėl bet kurios iš 1 straipsnyje nurodytų priežasčių su vienu asmeniu elgiamasi mažiau palankiai nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti elgiamasi su kitu asmeniu;

<…>“

8. Direktyvos 2000/78 4 straipsnyje „Profesiniai reikalavimai“ nustatyta:

„1. Nepaisant 2 straipsnio 1 ir 2 dalies, valstybės narės gali numatyti, kad skirtingas požiūris remiantis savybe, susijusia su kuria nors iš 1 straipsnyje nurodytų priežasčių, nebūtų laikomas diskriminacija, jei dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų vykdymo sąlygų tokia savybė yra įprastas [esminis] ir lemiantis profesinis reikalavimas, šis tikslas yra teisėtas, o reikalavimas proporcingas.

2. Valstybės narės gali toliau taikyti šios direktyvos priėmimo dieną galiojančius nacionalin[ės] teisės aktus arba numatyti ateityje priimti teisės aktus, kuriuose būtų taikoma šios direktyvos priėmimo dieną galiojusi nacionalinė praktika, pagal kuriuos bažnytinių ir kitų valstybinių arba privačių organizacijų, kurių veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija ar įsitikinimais, skirtingas požiūris profesinėje veikloje dėl asmens religijos ar įsitikinimų nėra diskriminacija, jei dėl tokios veiklos pobūdžio arba dėl aplinkybių, kuriomis ji vykdoma, asmens išpažįstama religija ar įsitikinimai atsižvelgiant į organizacijos veiklos normas yra įprastas [esminis], teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas. Taikant skirtingą požiūrį atsižvelgiama į valstybių narių konstitucines nuostatas ir principus bei į bendruosius [Sąjungos] teisės principus ir diskriminavimas dėl kitos priežasties yra nepateisinamas.

Jei šios direktyvos nuostatų laikomasi kitu būdu, ji nepažeidžia bažnytinių ir kitų valstybinių arba privačių organizacijų, kurių veiklą reguliuojančios normos remiasi religija ar įsitikinimais, teisės pagal nacionalines konstitucijas ir įstatymus reikalauti, kad jiems dirbantys asmenys sąžiningai ir ištikimai laikytųsi minėtų organizacijų veiklos normų.“

B. Vokietijos teisė

1. Konstitucinė teisė

9. 1949 m. gegužės 23 d. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas; *BGBl*. 1949 I, p. 1; toliau – Pagrindinis įstatymas) 140 straipsnyje nustatyta: „1919 m. rugpjūčio 11 d. Vokietijos Konstitucijos 136, 137, 138, 139 ir 141 straipsnių nuostatos yra šio Pagrindinio įstatymo dalis.“

10. 1919 m. rugpjūčio 11 d. Veimare priimtos ir 1919 m. rugpjūčio 14 d. įsigaliojusios *Verfassung des Deutschen Reichs* (Vokietijos Imperijos Konstitucija; *Reichsgesetzblatt* 1919, p. 1383; toliau – Veimaro Konstitucija) 137 straipsnis suformuluotas taip:

„Valstybinės bažnyčios nėra.

Laisvė kurti religines bendruomenes garantuojama. Jos gali jungtis be jokių apribojimų valstybės teritorijoje.

Religinės bendruomenės reguliuoja ir tvarko savo reikalus savarankiškai laikydamosi visiems galiojančių įstatymų.

<…>

Religinės bendruomenės, kurios yra viešosios teisės subjektai, turi teisę rinkti mokesčius, atsižvelgdamos į mokesčių civilinę paskirtį ir laikydamosi pagal federalinės žemės teisę nustatytų reikalavimų.

Asociacijos, kurios siekia skatinti tam tikrą visuomenės ideologinį įsitikinimą, turi tokį patį statusą kaip religinės bendruomenės.

<…>“

2. Apsaugos nuo neteisėto atleidimo įstatymas

11. 1969 m. rugpjūčio 25 d. *Kündigungsschutzgesetz* (Apsaugos nuo neteisėto atleidimo įstatymas; *BGBl.* 1969 I, p. 1317; toliau – *KSchG*) 1 straipsnyje nustatyta, kad darbo santykių su darbuotoju nutraukimas neteisėtas, jeigu jis „socialiai nepateisinamas“, t. y. toks, „kurį nulėmė ne priežastys, susijusios su darbuotojo asmeniu ar jo elgesiu, arba ne skubūs įmonės veiklos poreikiai, kurie būtų nesuderinami su tolesniu darbuotojo darbu šioje įmonėje“.

3. Bendrasis įstatymas dėl vienodo požiūrio

12. Direktyva 2000/78 į Vokietijos teisę perkelta priėmus 2006 m. rugpjūčio 14 d. *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* (Bendrasis įstatymas dėl vienodo požiūrio) (*BGBl.* 2006 I, p. 1897; toliau – AGG).

13. AGG 1 straipsnyje „Įstatymo tikslas“ nustatyta:

„Šiuo įstatymu siekiama užkirsti kelią bet kokiai diskriminacijai dėl rasės ar etninės kilmės, lyties, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos ar ją pašalinti.“

14. AGG 7 straipsnio „Diskriminacijos draudimas“ 1 dalyje nurodyta:

„Darbuotojai neturi būti diskriminuojami dėl 1 straipsnyje išvardytų pagrindų. Šis draudimas taikomas ir tais atvejais, kai diskriminuojantis asmuo tik daro prielaidą dėl vieno iš 1 straipsnyje išvardytų pagrindų buvimo.“

15. 9 straipsnyje „Leidžiamas skirtingas požiūris dėl religijos ar tikėjimo“ nurodyta:

„1. <…> skirtingas požiūris dėl religijos ar tikėjimo taip pat priimtinas įsidarbinant religinėse bendruomenėse ar joms pavaldžiose įstaigose, neatsižvelgiant į jų teisinį statusą, arba asociacijose, kurios siekia visuomenėje skatinti religiją ar tikėjimą, kai tam tikros religijos ar tikėjimo išpažinimas sudaro pagrįstą profesinį reikalavimą, atsižvelgiant į [religinės bendruomenės ar asociacijos] teisę į apsisprendimą arba veiklos pobūdį.

2. Skirtingo požiūrio dėl religijos ar tikėjimo draudimas netaikomas 1 dalyje nurodytų religinių bendruomenių, joms pavaldžių įstaigų, neatsižvelgiant į jų teisinį statusą, arba asociacijų, kurios siekia visuomenėje skatinti religiją ar tikėjimą, teisei iš savo darbuotojų reikalauti elgtis sąžiningai ir ištikimai pagal jų atitinkamą identitetą.“

C. Katalikų bažnyčios teisė

16. Remiantis *Codex Iuris Canonici* (Kanonų teisės kodeksas, toliau – KTK), paskelbto pagal 1983 m. sausio 25 d. Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštalinę konstituciją *Sacrae disciplinae leges* (DC 1983, Nr. 1847, p. 244), 11 kanonu „[g]rynai bažnytiniai įstatymai įpareigoja pakrikštytuosius Katalikų Bažnyčioje arba į ją priimtuosius, turinčius pakankamą protinį suvokimą ir, jei teisės nėra aiškiai nustatyta kitaip, sulaukusius septynerių metų amžiaus“.

17. KTK 1085 kanone nustatyta:„§ 1. [Negaliojančią santuoką sudaro] tas, kuris yra saistomas ankstesnės santuokos, kad ir neįvykdytos, ryšio.

§ 2. Net jei ankstesnė santuoka dėl kokios nors priežasties būtų negaliojanti ar nutraukta, dėl to neleidžiama sudaryti kitos santuokos, kol teisėtai ir aiškiai nebus nustatytas ankstesniosios niekinumas ar nutraukimas.“

18. Remiantis KTK 1108 kanono 1 dalimi, „[g]aliojančios yra tik tos santuokos, kurios sudaromos asistuojančio vietos ordinaro arba klebono, arba kurio nors iš jų deleguoto kunigo arba diakono, taip pat dviejų liudininkų akivaizdoje, <…> pagal taisykles, aprašytas žemiau išdėstytuose kanonuose, ir laikantis išimčių, nurodytų kan. 144, 1112 kan. § 1, 1116 ir 1127 § 1–2“.

19. 1993 m. rugsėjo 22 d. *Grundordnung des kirchlichen Dienstes im Rahmen kirchlicher Arbeitsverhältnisse* (Pagrindinė bažnytinės tarnybos pagal bažnytinius darbo santykius tvarka; *Amtsblatt des Erzbistums Köln*, p. 222; toliau – 1993 m. *GrO*)[3] 1 straipsnyje nustatyta:

„Pagrindiniai bažnytinės tarnybos principai

Visi bet kurioje Katalikų bažnyčios organizacijoje dirbantys asmenys savo darbu, neatsižvelgiant į pareigas, kartu prisideda prie to, kad organizacija galėtų įvykdyti jai tenkančią Bažnyčios misijos dalį (tarnybos bendruomenė). <…>“

20. 1993 m. *GrO* 3 straipsnio „Darbo santykių pagrindimas“ 2 dalyje nustatyta:

„Bažnytinis darbdavys sielovados, katechetines ir dažniausiai ugdymo ir vadovavimo užduotis gali pavesti tik asmeniui, kuris priklauso Katalikų bažnyčiai.“

21. 1993 m. *GrO* 4 straipsnyje „Lojalumo įsipareigojimai“ nustatyta:

„1. Iš darbuotojų katalikų tikimasi, kad jie pripažins ir laikysis katalikų doktrinos ir etikos principų. Visų pirma sielovados, katechetinėje ir ugdymo tarnyboje ir pagal *Missio canonica* dirbantys darbuotojai ir darbuotojos savo asmeniniame gyvenime turi laikytis katalikų doktrinos ir etikos principų. Tai taikoma ir vadovaujantiems darbuotojams ir darbuotojoms.

2. Iš darbuotojų krikščionių nekatalikų tikimasi, kad jie pripažins Evangelijos tiesas ir vertybes ir prisidės, kad jų būtų laikomasi organizacijoje.

<…>

4. Nė vieno darbuotojo ir darbuotojos elgesys negali būti antiklerikalinis. Darbuotojai ir darbuotojos savo asmeniniu gyvenimu ir elgesiu tarnyboje negali menkinti Bažnyčios ir organizacijos, kurioje jie dirba, patikimumo.“

22. 1993 m. *GrO* 5 straipsnyje „Lojalumo įsipareigojimų pažeidimas“ nustatyta:

„1. Jei darbuotojas ar darbuotoja nebeatitinka darbo reikalavimų, darbdavys su juo ar ja tardamasis turi bandyti šį trūkumą per kurį laiką pašalinti. <…> Kaip kraštutinė priemonė galimas darbo santykių nutraukimas.

3 Kelno arkivyskupijos oficialusis leidinys, p. 222.

2. Bažnytinės priežastys, dėl kurių gali būti nutraukti darbo santykiai, yra visų pirma šie šiurkštūs lojalumo pažeidimai:

– darbuotojos ar darbuotojo padaryti 3 ir 4 straipsnyje nustatytų pareigų pažeidimai, visų pirma pasitraukimas iš Bažnyčios, viešas pagrindiniams Katalikų bažnyčios principams prieštaraujančių nuomonių (pavyzdžiui, dėl abortų) gynimas ir asmeniniai šiurkštūs moralės nuostatų pažeidimai,

– pagal Bažnyčios doktriną ir jos teisės sistemą negaliojančios santuokos sudarymas[4],

– veiksmai, už kuriuos pagal kanonų teisę aiškiai atskiriama nuo Katalikų bažnyčios, visų pirma apostazė ir erezija (kaip tai suprantama pagal KTK 1364 kanono 1 dalį, siejamą su KTK 751 kanonu), Švenčiausiojo Sakramento išniekinimas (KTK 1367 kanonas), viešas piktžodžiavimas, neapykantos ir paniekos religijai ir Bažnyčiai skleidimas (KTK 1369 kanonas), prieš bažnytinę valdžią ir Bažnyčios laisvę nukreipti veiksmai (būtent KTK 1373 ir 1374 kanonai).

3. Jei veiksmą, kuris pagal 2 dalį apskritai gali būti darbo santykių nutraukimo motyvas, atlieka <…> vadovaujantys darbuotojai ar darbuotojos, tolesnis jų darbas negalimas. Išimties tvarka darbo santykių galima nenutraukti, jei dėl svarbių priežasčių konkrečiu atveju tai atrodo neproporcinga.“

23. 1996 m. lapkričio 5 d. *Grundordnung für katholische Krankenhäuser in Nordrhein-Westfalen* (Pagrindinė Šiaurės Reino-Vestfalijos katalikiškųjų ligoninių tvarka, Vokietija) (*Amtsblatt des Erzbistums Köln*, p. 321)[5] nustatyta:

„A. Priklausymas Bažnyčiai

<…>

6. Organizacijoms taikoma remiantis Vokietijos vyskupų pareiškimu dėl bažnytinės tarnybos išleista [1993 m. *GrO*] su pakeitimais ir papildymais. Vadovaujančiais darbuotojais pagal šią tvarką laikomi ligoninių administracijos nariai ir skyrių gydytojai.“

III. Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

24. IR yra pagal Vokietijos teisę reglamentuojama ribotos atsakomybės bendrovė. Jos veiklos tikslas – *Carito* (Tarptautinė nesiekianti pelno Katalikiškų organizacijų konfederacija), kaip Katalikų bažnyčios būties ir prigimties išraiškos, užduočių vykdymas, be kita ko, valdant ligonines. Visų pirma IR nesiekia pelno ir yra kontroliuojama Kelno katalikų arkivyskupo.

25. JQ išpažįsta katalikų tikėjimą. Jis yra gydytojas ir nuo 2000 m. dirba Diuseldorfe (Vokietija) esančios IR ligoninės Vidaus ligų skyriaus vyriausiuoju gydytoju. Jo darbo sutartis su IR sudaryta pagal Vokietijos Vyskupų Konferencijos plenariniame posėdyje priimtą 1993 m. *GrO*, taikomą bažnytinės tarnybos darbo santykiams.

26. JQ sudarė santuoką pagal katalikų apeigas. 2005 m. rugpjūčio mėn. jis su sutuoktine apsigyveno atskirai ir nuo 2006 m. gyveno kartu su sugyventine. 2008 m., išsiskyręs su pirmąja sutuoktine pagal Vokietijos civilinę teisę[6], JQ sudarė naują civilinę santuoką su antrąja sutuoktine. Antrosios santuokos sudarymo dieną jo pirmoji santuoka dar nebuvo panaikinta.

4 Remiantis 2015 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojusios ir dabar galiojančios redakcijos 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 2 dalimi, pagal Katalikų Bažnyčios kanonų teisę negaliojanti civilinė santuoka yra pagrindas, kuriuo remiantis galima nutraukti darbo santykius, tik jeigu objektyviai ir atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ji kelia didelį tarnybos bendruomenės ar profesinės veiklos aplinkos pasipiktinimą ir menkina Katalikų bažnyčios patikimumą. Ši redakcija netaikoma pagrindinėje byloje nagrinėjamam 2009 m. kovo 30 d. darbo santykių nutraukimo atvejui.

5 Kelno arkivyskupijos oficialusis leidinys, p. 321.

6 Neaišku, ar santuoką nutraukti prašė JQ, ar jo sutuoktinė.

27. Sužinojusi apie antrąją santuoką, IR, iš anksto įspėjusi, 2009 m. kovo 30 d. dokumentu nutraukė darbo santykius su JQ nuo 2009 m. rugsėjo 30 d.

28. JQ dėl šio atleidimo iš darbo pareiškė ieškinį, nes jo antroji santuoka negalėjo būti tokio atleidimo pagrindas. Šis atleidimas iš darbo pažeidė vienodo požiūrio principą, nes pagal 1993 m. *GrO*, jeigu naują santuoką sudarytų Evangelikų bažnyčiai priklausantys arba jokiai bažnytinei organizacijai nepriklausantys vyriausieji gydytojai, tai neturėtų jokių pasekmių jų darbo santykiams su IR.

29. Vis dėlto IR tvirtino, kad nagrinėjamas atleidimas iš darbo buvo socialiai pateisinamas. Kadangi JQ ėjo vadovaujamas pareigas, kaip tai suprantama pagal 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 3 dalį, sudarydamas pagal kanonų teisę negaliojančią santuoką, jis šiurkščiai pažeidė iš darbo santykių su IR kylančias pareigas.

30. *Arbeitsgericht* (Darbo teismas, Vokietija) tenkino JQ ieškinį ir nusprendė, kad KTK 1085 kanone nustatyto draudimo sudaryti civilinę santuoką, kol Katalikų bažnyčia nepanaikino ankstesnės bažnytinės santuokos, nepaisymas nėra šiurkštus lojalumo pareigos pažeidimas.

31. Dėl šio teismo sprendimo IR pateikė apeliacinį skundą *Landesarbeitsgericht* (Apygardos darbo teismas, Vokietija), vis dėlto šis teismas jį atmetė ir nusprendė, kad, nors KTK 1085 kanono pažeidimas yra šiurkštus lojalumo pareigos pažeidimas, IR darbo santykių nutraukimas su JQ šiomis aplinkybėmis prieštaravo vienodo požiūrio principui. *Landesarbeitsgericht* (Apygardos darbo teismas) nuomone, IR nebūtų atleidusi iš darbo antrąją santuoką sudariusių tokias pačias kaip apeliantas pareigas einančių darbuotojų nekatalikų. Be to, IR žinojo, kad jau nuo 2006 m. JQ gyveno su sugyventine, tačiau šiuo klausimu nesiėmė jokių priemonių, nors šie santykiai taip pat prieštaravo Katalikų bažnyčios doktrinai.

32. *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) atmetė IR pateiktą kasacinį skundą dėl *Landesarbeitsgericht* (Apygardos darbo teismas) sprendimo ir iš esmės nusprendė, kad atleidimas iš darbo nepagrįstas, nes IR nebūtų atleidusi iš darbo antrą santuoką sudariusių darbuotojų nekatalikų, einančių tokias pačias kaip JQ pareigas.

33. Dėl šios priežasties IR kreipėsi į *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas, Vokietija), o šis panaikino *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) sprendimą dėl motyvavimo stokos [7].

34. *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas) nuomone, iškilus ginčams dėl darbo santykių bažnytinėje tarnyboje, darbuotojų apsaugos įstatymai, kaip antai šiuo atveju *KSchG*, turi būti aiškinami atsižvelgiant į Pagrindinio įstatymo 140 straipsnyje, siejamame su Veimaro Konstitucijos 137 straipsniu, įtvirtintą bažnyčios savarankiškumo principą. Tai reiškia, kad religinės bendruomenės gali naudotis pagal neimperatyvias teisės nuostatas turima veiksmų laisve, bet kai taikomos imperatyvios nuostatos, prireikus aiškinimo diskrecija turi būti naudojamasi religinių bendruomenių naudai, nes reikia teikti ypatingą reikšmę tam, ką *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas) vadina „bažnytinės organizacijos identitetu“ (vokiečių k. *Selbstverständnis der Kirche*).

35. *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas) nustatė atleidimo iš darbo dėl lojalumo įpareigojimų pažeidimo dviejų etapų teisminę kontrolę. Pirma, dėl pagrįstumo kriterijaus, valstybiniai teismai, atsižvelgdami į „kiekvienos bažnytinės organizacijos identitetą“, turi patikrinti, ar jai priklausanti organizacija ar įstaiga dalyvauja vykdant bažnytinės organizacijos misiją, ar tam tikras lojalumo įpareigojimas yra bažnytinės organizacijos dogmos išraiška ir kiek svarbus yra šis lojalumo

7 Žr. 2014 m. spalio 22 d. antrosios kolegijos nutartį, 2 *BvR* 661/12 (DE:BVerfG:2014:rs20141022.2bvr066112).

įpareigojimas ir jo pažeidimas atsižvelgiant į „bažnytinės organizacijos identitetą“. Anot *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas), valstybiniai darbo teismai gali nagrinėti tokius lojalumo įpareigojimus, kaip šiuo atveju bažnytinio darbdavio nustatytus 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 2 dalyje, remdamiesi tik šiuo pagrįstumo kriterijumi.

36. Dėl šio aspekto tas teismas nusprendė, kad religinės bendruomenės galėjo nustatyti savo darbuotojams keliamų lojalumo reikalavimų laipsniškumą pagal jų pareigas ir išpažįstamą religiją. Šie įpareigojimai gali būti daugiau ar mažiau varžantys, nelygu darbuotojo išpažįstama religija, todėl tapačias ar panašias pareigas einantiems darbuotojams gali būti nustatyti skirtingi įpareigojimai.

37. Antra, dėl palyginimo kriterijaus pažymėtina, kad turi būti atliekamas bendras interesų palyginimas, be bažnytinių interesų, įtraukiant atitinkamo darbuotojo pagrindines teises, bet bažnytinės organizacijos identitetui teikiant ypatingą reikšmę.

38. Grąžinus bylą *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas), šis teismas nusprendė, kad bylos baigtį lems AGG 9 straipsnio 2 dalies išaiškinimas. Jeigu Vokietijoje taikoma teisės į bažnytinės organizacijos apsisprendimą samprata, pagal kurią Katalikų bažnyčia gali reikalauti iš darbuotojų skirtingo lojalumo laipsnio, atsižvelgdama į jų išpažįstamą religiją, nors jie vykdo panašias pareigas, atitinka Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą, IR kasacinis skundas pagrįstas. Priešingu atveju šis teismas turės iš naujo nagrinėti, ar 2009 m. kovo 30 d. atleidimas iš darbo socialiai pateisinamas, ar ne, remdamasis bendraisiais Sąjungos teisės principais.

39. Šiomis aplinkybėmis *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:

„1. Ar <…> Direktyvos 2000/78 <…> 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą reikia aiškinti taip, kad [Katalikų] bažnytinė organizacija gali nurodyti kitai organizacijai, tokiai kaip [IR], iš vadovaujamas pareigas einančių darbuotojų reikalaujant elgtis sąžiningai ir ištikimai skirtingai traktuoti darbuotojus, priklausančius šiai bažnytinei organizacijai, ir darbuotojus, priklausančius kitai arba nepriklausančius jokiai bažnytinei organizacijai?

2. Jei į pirmąjį klausimą būtų atsakyta neigiamai:

   a) ar tokia nacionalinės teisės nuostata, kaip šiuo atveju nagrinėjama [AGG] 9 straipsnio 2 dalis, pagal kurią toks skirtingas požiūris dėl darbuotojų išpažįstamos religijos pateisinamas atitinkamu bažnytinės organizacijos identitetu, šioje byloje turi būti netaikoma;

   b) kokie reikalavimai pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą taikomi iš bažnytinės organizacijos arba kitos šioje teisės normoje minimos organizacijos darbuotojų reikalaujant sąžiningai ir ištikimai laikytis organizacijos veiklos normų?“

IV. Procesas Teisingumo Teisme

40. Šį prašymą priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismas gavo 2017 m. vasario 9 d. IR, Vokietijos ir Lenkijos vyriausybės ir Europos Komisija pateikė pastabas raštu. Per 2018 m. vasario 27 d. vykusį teismo posėdį IR, Vokietijos ir Lenkijos vyriausybės ir Komisija pateikė pastabas žodžiu.

V. Analizė

A. Dėl pirmojo prejudicinio klausimo ir antrojo prejudicinio klausimo antros dalies

41. Iš esmės pirmuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia sužinoti, ar Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą reikia aiškinti taip, kad pagal ją religinei organizacijai leidžiama reikalauti iš šios organizacijos religiją išpažįstančių vadovaujamas pareigas einančių darbuotojų didesnio sąžiningumo ir lojalumo laipsnio, nei reikalaujama iš kitą religiją išpažįstančių ar jokios religijos neišpažįstančių darbuotojų.

42. Šis klausimas tiesiogiai susijęs su antrojo prejudicinio klausimo antra dalimi, kuria prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia sužinoti, kokius reikalavimus turi atitikti sąžiningumas ir lojalumas pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą. Šiomis aplinkybėmis būtinai reikės išaiškinti šios pastraipos sakinio pradžios žodžius, t. y. jei šios direktyvos nuostatų laikomasi kitu būdu.

43. Taigi siūlau šiuos du aspektus nagrinėti kartu.

1. „Privačios organizacijos“, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija, sąvoka

44. Pirmoji prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo abejonė susijusi su Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antros pastraipos *ratione personae* taikymo srities aiškinimu. Konkrečiau kalbant, jam kyla klausimas, ar tokia privatinės teisės reglamentuojama pagal rinkos dėsnius sveikatos sektoriuje veikianti kapitalo bendrovė kaip IR gali remtis teise iš savo darbuotojų reikalauti elgtis sąžiningai ir ištikimai, t. y. teise, kuri pagal šią nuostatą suteikta „bažnytin[ėms] ir kit[oms] valstybin[ėms] arba privači[oms] organizacij[oms], kurių veiklą reguliuojančios normos remiasi religija ar įsitikinimais“.

45. Tai, ar IR yra privati organizacija, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija, yra fakto klausimas, kurį turės patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

46. Atliekant šį patikrinimą ir siekiant nustatyti, ar IR veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija, nepakaks vien faktinių aplinkybių, kad ją kontroliuoja Kelno katalikų arkivyskupas ir kad jos veiklos tikslas yra *Carito* užduočių vykdymas.

47. Priešingai, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turės vertinti IR veiklą reguliuojančias normas, atsižvelgdamas į jos veiklą, būtent sveikatos paslaugų teikimą valdant ligonines. Taigi reikės patikrinti, ar IR valdomų ligoninių veiklai Katalikų bažnyčios doktrina taikoma, kiek tai susiję su šių paslaugų teikimu, taip, kad ši veikla labai skiriasi nuo valstybinių ligoninių veiklos. Šiuo klausimu jis turės atsižvelgti į veiklos šioje srityje klausimus, kurie turi ypatingą reikšmę pagal Katalikų bažnyčios doktriną, visų pirma susijusius su abortais [8], eutanazija [9], kontracepcija ar kitomis gimstamumo reguliavimo priemonėmis [10].

8 Žr. *Catechismus Catholicae Ecclesiae* (Katalikų bažnyčios katekizmas), aprobuoto ir paskelbto 1997 m. rugpjūčio 15 d. Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkuoju laišku „Laetamur Magnopere“, prieinamo Šventojo Sosto interneto tinklalapyje adresu http://www.vatican.va / archive / ccc / index_fr.htm., 2270–2275 punktus.

9 Žr. *Catechismus Catholicae Ecclesiae* (Katalikų bažnyčios katekizmas), aprobuoto ir paskelbto 1997 m. rugpjūčio 15 d. Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkuoju laišku „Laetamur Magnopere“, prieinamo Šventojo Sosto interneto tinklalapyje adresu http://www.vatican.va / archive / ccc / index_fr.htm., 2276–2279 punktus.

10 Žr. *Catechismus Catholicae Ecclesiae* (Katalikų bažnyčios katekizmas), aprobuoto ir paskelbto 1997 m. rugpjūčio 15 d. Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkuoju laišku „Laetamur Magnopere“, prieinamo Šventojo Sosto interneto tinklalapyje adresu http://www.vatican.va / archive / ccc / index_fr.htm., 2366–2372 punktus.

48. Šiuo klausimu, jeigu paaiškės būtent tai, kad, remiantis Katalikų bažnyčios katekizmu, IR valdomose ligoninėse nedaromi abortai ar neskiriama skubi kontracepcija, vadinamosios „kito ryto tabletės“, priešingai nei valstybinėse ligoninėse, IR galėtų būti laikoma privačia organizacija, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą. Tačiau, jeigu po šio patikrinimo bus padaryta išvada, kad IR valdomose ligoninėse šie klausimai sprendžiami taip pat kaip valstybinėse ligoninėse, IR negalės būti laikoma privačia organizacija, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija.

2. Ar privati organizacija, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija, gali diferencijuoti sąžiningumą ir lojalumą, kurių reikalaujama iš tokias pačias vadovaujamas pareigas einančių jos darbuotojų, atsižvelgdama į jų išpažįstamą religiją?

49. Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antroje pastraipoje nustatyta: „Jei šios direktyvos nuostatų laikomasi kitu būdu, ji nepažeidžia bažnytinių ir kitų valstybinių arba privačių organizacijų, kurių veiklą reguliuojančios normos remiasi religija ar įsitikinimais, teisės pagal nacionalines konstitucijas ir įstatymus reikalauti, kad jiems dirbantys asmenys sąžiningai ir ištikimai laikytųsi minėtų organizacijų veiklos normų.“

50. IR ir Vokietijos vyriausybė mano, kad Direktyvoje 2000/78 vartojami žodžiai „pagal nacionalines konstitucijas ir įstatymus“ reiškia, kad daroma nuoroda į nacionalinę teisę kaip į vienintelį sąžiningo ir ištikimo elgesio reikalavimo teisėtumo kriterijų, taigi Sąjungos teisė netaikoma. Grįsdamos šį teiginį, jos remiasi šios direktyvos 24 konstatuojamąja dalimi, SESV 17 straipsniu ir prie Amsterdamo sutarties Baigiamojo akto pridėta Deklaracija Nr. 11 dėl bažnytinių ir nereliginių organizacijų statuso [11].

51. Kaip pažymi Komisija, toks aiškinimas prieštarauja Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antros pastraipos formuluotei, nes pagal ją bažnytinių ir religinių organizacijų teisė reikalauti, kad jų darbuotojai elgtųsi sąžiningai ir ištikimai, aiškiai susieta su reikalavimu laikytis visų Direktyvos 2000/78 nuostatų („[j]ei šios direktyvos nuostatų laikomasi kitu būdu“).

52. Taigi skirtingas požiūris taikant lojalumo įpareigojimą galimas tik jeigu, be kitų nuostatų, laikomasi Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos, pagal kurią „skirtingas požiūris profesinėje veikloje dėl asmens religijos ar įsitikinimų nėra diskriminacija, jei dėl tokios veiklos pobūdžio arba dėl aplinkybių, kuriomis ji vykdoma, asmens išpažįstama religija ar įsitikinimai atsižvelgiant į organizacijos veiklos normas yra įprastas [esminis], teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas. Taikant skirtingą požiūrį atsižvelgiama į valstybių narių konstitucines nuostatas ir principus bei į bendruosius [Sąjungos] teisės principus ir diskriminavimas dėl kitos priežasties yra nepateisinamas.“

53. Be to, IR ir Vokietijos vyriausybės argumentai prieštarauja Teisingumo Teismo pateiktam šios nuostatos išaiškinimui, pagal kurį, „jei bažnyčia ar kita organizacija, kurios veiklą reguliuojančios normos grindžiamos religija ar įsitikinimais, <…> teigia, kad <…> religija yra esminis, teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas, atsižvelgiant į šios bažnyčios ar organizacijos veiklą reguliuojančias normas, tokiam teiginiui prireikus turi būti galima taikyti veiksmingą teismo kontrolę, per kurią būtų tikrinama, ar nagrinėjamu atveju laikytasi Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų kriterijų“ [12], o ne vien nacionalinėje teisėje įtvirtintų kriterijų.

54. Taip nuspręsdamas, Teisingumo Teismas aiškiai nurodė: „tai, kad Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalyje daroma nuoroda į [tos] direktyvos priėmimo dieną galiojančius nacionalinės teisės aktus ir nacionalinę praktiką, negali būti aiškinama kaip leidimas valstybėms narėms netaikyti nurodytų kriterijų laikymuisi [veiksmingos] teismo kontrolės“ [13].

11 OL C 340, 1997, p. 133.

12 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 55 punktas).

13 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 54 punktas).

55. Maža to, Teisingumo Teismas nusprendė, kad SESV 17 straipsnyje tik „įtvirtintas Sąjungos neutralitetas valstybių narių santykių su bažnyčiomis ir religinėmis asociacijomis ar bendruomenėmis organizavimo atžvilgiu. Tačiau šis straipsnis nepanaikina veiksmingos teismo kontrolės dėl Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų kriterijų laikymosi.“ [14]

3. Ar lojalumo įpareigojimo diferencijavimas atsižvelgiant į darbuotojo išpažįstamą religiją yra Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmoje pastraipoje draudžiama diskriminacija dėl religijos?

56. Pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmą pastraipą „skirtingas požiūris profesinėje veikloje dėl asmens religijos ar įsitikinimų nėra diskriminacija, jei dėl tokios veiklos pobūdžio arba dėl aplinkybių, kuriomis ji vykdoma, asmens išpažįstama religija ar įsitikinimai atsižvelgiant į organizacijos veiklos normas yra įprastas [esminis], teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas“.

57. IR ir Vokietijos bei Lenkijos vyriausybės iš esmės teigia, kad, diferencijuodama lojalumo įpareigojimą pagal darbuotojo išpažįstamą religiją, IR nevienodai vertina tik asmenis, kurie yra skirtingoje padėtyje, nes Katalikų bažnyčios doktrina ir kanonų teisė taikomos tik katalikams [15], todėl tik jie savo elgesiu gali apsaugoti Katalikų bažnyčios įvaizdį ar jam pakenkti [16]. Kitaip tariant, jos mano, jog katalikų tikėjimą išpažįstančių IR darbuotojų padėtis nepanaši į išpažįstančių nekatalikų tikėjimą ar jokio tikėjimo neišpažįstančių darbuotojų padėtį. Tuo remdamosi, jos daro išvadą, kad nėra Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalyje draudžiamos diskriminacijos.

58. Nė viena iš šalių ar į bylą įstojusių šalių neginčijo, kad egzistuoja nevienodas požiūris dėl religijos, pirma, kiek tai susiję su JQ, Vidaus ligų skyriaus vyriausiuoju gydytoju, ir, antra, kitu vadovaujamas pareigas einančiu darbuotoju [17]. Iš tikrųjų didelė dalis 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 2 dalyje nustatytų atleidimo iš darbo pagrindų, tarp kurių nurodyti, be kita ko, pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę negaliojančios santuokos sudarymas, pasitraukimas iš Bažnyčios, apostazė, erezija ir t. t., taikomi tik katalikų tikėjimą išpažįstantiems darbuotojams. Taigi kiekvienas pagrindas savaime yra nevienodas požiūris.

59. Todėl reikia išnagrinėti, ar, atsižvelgiant į atleidimo iš darbo pagrindus, situacija, kurioje yra katalikų tikėjimą išpažįstantys darbuotojai, panaši į situaciją, kurioje yra išpažįstantys kitą tikėjimą ar jokio tikėjimo neišpažįstantys darbuotojai.

60. Šiuo klausimu IR, taip pat Vokietijos ir Lenkijos vyriausybės situacijų panašumą vertina atsižvelgdamos į subjektyvų darbuotojo tikėjimo išpažinimo aspektą, o prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, JQ ir Komisija – į objektyvų bažnytinės organizacijos darbdavės profesinės veiklos aspektą, t. y. sveikatos paslaugų teikimą.

61. Manau, jog iš Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos aiškiai matyti, kad reikia pritarti antrajam požiūriui, nes joje nustatyta pareiga išnagrinėti ar *„dėl [bažnytinės ar religinės organizacijos profesinės] veiklos pobūdžio arba dėl aplinkybių, kuriomis ji vykdoma*, <…> religija <…> atsižvelgiant į [bažnytinės ar religinės] organizacijos veiklos normas yra *įprastas [esminis], teisėtas ir pateisinamas profesinis* reikalavimas“ [18].

14 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 58 punktas).

15 Žr. KTK 11 kanoną. Be to, KTK nustatytos bausmės yra dvasinio pobūdžio ir jos gali būti skiriamos tik katalikams. Žr., be kita ko, KTK 1367 kanoną, į kurį daroma nuoroda 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 2 dalies trečioje įtraukoje ir pagal kurį nustatyta, kad tas, kuris išmeta konsekruotus pavidalus, užsitraukia ekskomunikos *latae sententiae* bausmę (pasauliečiui), o dėl dvasininko daroma nuoroda į bažnytinę valdžią.

16 Šis siekis apsaugoti Katalikų bažnyčios įvaizdį aiškiau matyti iš 1993 m. *GrO* 4 straipsnio 4 dalies, pagal kurią reikalaujama, kad visų darbuotojų asmeninis gyvenimas ir elgesys tarnybos metu nemenkintų Katalikų bažnyčios patikimumo.

17 Anot JQ, nevienodą požiūrį lemia tai, kad kitą tikėjimą išpažįstantis (pavyzdžiui, evangelikas) ar jokio tikėjimo neišpažįstantis skyriaus vedėjas nebūtų buvęs atleistas iš darbo dėl sudarytos civilinės santuokos po to, kai išsiskyrė su pirmąja sutuoktine.

18 Išskirta mano.

62. Neseniai suformuota Teisingumo Teismo jurisprudencija patvirtina šį Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos aiškinimą. Teisingumo Teismas nusprendė, kad „skirtingo požiūrio dėl religijos <…> teisėtumas pagal šią nuostatą priklauso nuo galimo objektyviai patikrinti tiesioginio ryšio tarp darbdavio taikomo profesinio reikalavimo ir atitinkamos veiklos. Toks ryšys gali kilti arba iš šios veiklos pobūdžio, pavyzdžiui, kai ją vykdant dalyvaujama nustatant atitinkamos bažnyčios ar organizacijos veiklos normas arba prisidedama prie jos tikėjimo sklaidos misijos, arba iš sąlygų, kuriomis ši veikla turi būti vykdoma, pavyzdžiui, iš būtinumo užtikrinti patikimą bažnyčios ar organizacijos atstovavimą palaikant išorės santykius.“ [19]

63. Dėl žodžių „*įprastas [esminis], teisėtas ir pateisinamas* profesinis reikalavimas“ Teisingumo Teismas nusprendė, kad religijos ar įsitikinimų, kuriais grindžiamos bažnyčios veiklą reguliuojančios normos, išpažinimas yra „esminis“ reikalavimas, kai jis „būtinas dėl konkrečios profesinės veiklos svarbos šių normų įtvirtinimui arba šios bažnyčios <..> naudojimuisi teise į autonomiją“ [20].

64. Profesinio reikalavimo „teisėtumo“ sąvoka apibrėžiama kaip „reikalavimas išpažinti religiją ar įsitikinimus, kuriais grindžiamos atitinkamos bažnyčios <…> veiklą reguliuojančios normos, nesiekiama tikslo, nesuderinamo su šiomis normomis arba su šios bažnyčios <…> naudojimusi teise į autonomiją“ [21].

65. Galiausiai, žodis „pateisinamas“ „reiškia ne tik tai, kad Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų kriterijų laikymosi kontrolę gali atlikti nacionalinis teismas, bet ir kad šį reikalavimą nustačiusi bažnyčia <…> privalo įrodyti, kad nagrinėjamo atvejo faktinėmis aplinkybėmis tariamas pavojus pažeisti jos veiklą reguliuojančias normas arba teisę į autonomiją yra tikėtinas ir rimtas, todėl nustatyti tokį reikalavimą iš tiesų būtina“ [22].

66. Šiuo atveju profesinis reikalavimas yra ne konkrečios religijos išpažinimas, kaip byloje, kurioje priimtas 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257), o konkrečių Katalikų bažnyčios įsitikinimų išpažinimas, t. y. Katalikų bažnyčios doktrinoje ir kanonų teisėje nustatytos santuokos sampratos, apimančios religinę santuokos sudarymo formą ir santuokinių ryšių šventumą ir nenutraukiamumą, paisymas [23]. Akivaizdu, kad toks įsitikinimas šiuo atveju nėra profesinis reikalavimas, juo labiau esminis ir pateisinamas profesinis reikalavimas [24].

67. Visų pirma, šis reikalavimas visai nesusijęs su IR ir JQ profesine veikla, t. y. sveikatos ir priežiūros paslaugų teikimu ligoniams. Įrodymas yra tai, kad priklausymas Katalikų bažnyčiai nėra vidaus ligų skyriaus vyriausiojo gydytojo pareigoms užimti keliamas reikalavimas ir kad IR į atsakingas medikų pareigas priima ir nekatalikus ir jiems patiki vadovaujamas pareigas. Be to, nagrinėjamas reikalavimas, keliamas JQ privačiam ir šeiminiam gyvenimui, visiškai nesusijęs su administracinėmis užduotimis, kurios jam priskirtos kaip atitinkamo skyriaus vyriausiajam gydytojui. Taigi tai iš tiesų nėra profesinis reikalavimas.

19 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 63 punktas).

20 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 65 punktas).

21 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 66 punktas).

22 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 67 punktas).

23 Žr. KTK 1085 kanoną ir 1108 kanono 1 dalį.

24 Teisingumo Teismui pateiktoje bylos medžiagoje nėra jokių duomenų, leidžiančių manyti, kad nagrinėjamas reikalavimas neteisėtas, nes juo siekiama su IR veiklos normomis nesusijusio tikslo.

68. Maža to, santuokos sampratos pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę paisymas nėra esminis profesinis reikalavimas, nes jis nėra būtinas dėl IR profesinės veiklos reikšmingumo, t. y. sveikatos paslaugų teikimo, kad ji galėtų įtvirtinti savo veiklos normas ar įgyvendinti teisę į savarankiškumą. Be to, pažymėtina, kad *a priori* nei pacientams, nei bendradarbiams nekenkia tai, kad vidaus ligų skyriaus vyriausiasis gydytojas yra katalikas, ar juo labiau tai, kad jis sudarė pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę negaliojančią santuoką. Priešingai, jiems svarbūs būtent medicininė kvalifikacija, gebėjimai ir jo, kaip gero administratoriaus, savybės.

69. Dėl tų pačių priežasčių aptariamas reikalavimas tikrai nėra pateisinamas. JQ santuokos nutraukimas [25] ir civilinės santuokos sudarymas nekelia jokio galimo ar rimto pavojaus IR veiklos normoms ar jos teisei į savarankiškumą [26]. Be to, pažymėtina, kad IR net nemėgino JQ atleisti iš Vidaus ligų skyriaus vyriausiojo gydytojo pareigų ir jį tiesiog atleido iš darbo, nors, jeigu nebūtų ėjęs vadovaujamų pareigų, jam aptariamas reikalavimas nebūtų taikomas.

70. IR ir Lenkijos vyriausybė atsakė, kad dėl tokio Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos aiškinimo panašios į IR organizacijos turėtų įdarbinti tik katalikus.

71. Mano nuomone, panaši įdarbinimo politika akivaizdžiai prieštarautų
Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmai pastraipai, nes religija negali būti laikoma esminiu ir pateisinamu profesiniu reikalavimu, kiek tai susiję su darbo vietomis sveikatos paslaugų teikimo srityje, o taip būtų dėl pirma nurodytų priežasčių.

72. Be to, IR ir Lenkijos vyriausybė tvirtina, kad, jeigu IR negalėtų diferencijuoti lojalumo pareigos pagal darbuotojų išpažįstamą religiją, ji turėtų iš visų darbuotojų reikalauti didesnio lojalumo, t. y. tokio, kokio reikalaujama iš katalikų.

73. Abejoju, ar tai būtinai sukeltų problemų, nes tam tikri 1993 m. *GrO* 5 straipsnio 2 dalyje nustatyti atleidimo iš darbo pagrindai taikomi visiems IR darbuotojams, neatsižvelgiant į jų tikėjimą. Be kita ko, pagal šią nuostatą visiems darbuotojams draudžiama viešai ginti Katalikų bažnyčios principams prieštaraujančią poziciją dėl abortų. Tas pats pasakytina ir apie asmeninius moralinius nusižengimus, pavyzdžiui, nusikaltimus žmogaus gyvybei ir asmens neliečiamybei.

74. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, manau, jog Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą reikia aiškinti taip, kad pagal ją leidžiama religinei organizacijai, kaip antai IR, iš jos tikėjimą išpažįstančių darbuotojų reikalauti didesnio sąžiningumo ir lojalumo, nei ji reikalauja iš kitą religiją išpažįstančių ar jokios religijos neišpažįstančių darbuotojų, tik jeigu šis reikalavimas atitinka Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmoje pastraipoje nustatytus kriterijus.

B. Dėl antrojo prejudicinio klausimo pirmos dalies

75. Antrojo prejudicinio klausimo pirma dalimi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia iš esmės išsiaiškinti, ar, jeigu atsakymas į pirmąjį prejudicinį klausimą būtų neigiamas, tokia nacionalinės teisės nuostata, kaip AGG 9 straipsnio 2 dalis, pagal kurią pateisinamas nevienodas požiūris dėl religijos atsižvelgiant į bažnytinės organizacijos identitetą, neturi būti taikoma.

25 Mano analizės nekeičia tai, ar nutraukti santuoką prašė JQ, ar jo sutuoktinė, taip pat bet kokia galima „klaida“.

26 Įžvelgiu prieštaringumą dėl to, kad IR ryžtingai nusprendė ginti katalikiškosios doktrinos grynumą ir atvirumo ir susitaikymo dvasią išsiskyrusių ir civilinę santuoką sudariusių asmenų atžvilgiu, o tai patvirtina Popiežiaus Pranciškaus apaštališkasis posinodinis paraginimas *Amoris Laetitia* (Meilės džiaugsmas) vyskupams, kunigams ir diakonams, vienuoliams ir vienuolėms, susituokusiems krikščionims ir visiems Kristų tikintiems pasauliečiams apie meilę šeimoje (*Typographie vaticane*, 2016 m. kovo 19 d., būtent 299 punktas).

76. Teismas šio klausimo svarbumą grindžia 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimo *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278) 31 punktu, pagal kurį jis turi aiškinti nacionalinę teisę taip, kad ji atitiktų Direktyvą 2000/78, kad būtų užtikrintas visiškas Sąjungos teisės veiksmingumas, vis dėlto jis negali aiškinti nacionalinės teisės *contra legem*. Jeigu nebūtų galimybės AGG 9 straipsnio 2 dalies aiškinti taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę, kiltų klausimas, ar ši nuostata neturi būti taikoma.

77. Nepritariu šiame klausime padarytai prielaidai, kuri reiškia ne tik tai, kad AGG 9 straipsnio 2 dalis yra netinkamai perkelta Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antra pastraipa, bet ir tai, kad ji susijusi su nevienodo požiūrio dėl religijos klausimu.

78. Pirma, AGG 9 straipsnio 2 dalies formuluotė iš esmės tapati Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antros pastraipos formuluotei [27]. Taigi ji negali būti aiškinama taip, kad prieštarautų direktyvai.

79. Antra, nevienodo požiūrio dėl religijos klausimas, net kalbant apie lojalumo įpareigojimą, reglamentuojamas AGG 9 straipsnio 1 dalyje, o ne AGG 9 straipsnio 2 dalyje.

80. Taigi, siekdamas prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui pateikti naudingą atsakymą, siūlau jį papildyti ir išnagrinėti klausimą, ar AGG 9 straipsnio 1 dalis neturi būti taikoma, jeigu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nuspręs, kad IR vadovaujamas pareigas einantiems darbuotojams katalikams nustatytas reikalavimas nesudaryti pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę negaliojančios santuokos neatitinka Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos.

81. Šis klausimas kyla tik jeigu, kaip siūlau, draudimas sudaryti pagal Katalikų bažnyčios doktriną ir kanonų teisę negaliojančią santuoką, nustatytas *GrO* 5 straipsnio 2 dalies antroje įtraukoje, nėra esminis ir pateisinamas profesinis reikalavimas, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmą pastraipą.

82. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendime *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257) Teisingumo Teismas nusprendė, kad, jeigu byloje tarp privačių asmenų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turėtų konstatuoti, kad AGG 9 straipsnio 1 dalis negali būti aiškinama taip, kad atitiktų Direktyvą 2000/78, jis turėtų užtikrinti asmenims teisinę apsaugą, kuri jiems numatyta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 21 [28] ir 47 [29] straipsniuose, ir užtikrinti visišką šių straipsnių veiksmingumą, prireikus netaikydamas bet kurios jiems prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos [30].

83. Šis sprendimas visiškai tinkamas taikyti pagrindinėje byloje nagrinėjamam ginčui, kuris taip pat kilo tarp privačių asmenų, nors nepatenka į Chartijos taikymo sritį *ratione temporis*.

27 Žinoma, Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies antros pastraipos pradžios žodžiai („[j]ei <…> [Direktyvos 2000/78 nuostatų laikomasi kitu būdu“) į AGG 9 straipsnio 2 dalį neįtraukti. Kaip nurodžiau šios išvados 51 ir 52 punktuose, šie pastraipos pradžios žodžiai yra patikslinimas ir paaiškinimas, kad religinėms organizacijoms suteikiamai galimybei darbuotojams nustatyti lojalumo įpareigojimą taikomas Direktyvos 2000/78 2 straipsnyje nustatytas bendrasis diskriminacijos draudimas ir reikalavimai, kuriuos turi atitikti nevienodas požiūris dėl religijos, kad jis nebūtų laikomas diskriminacija pagal šios direktyvos 4 straipsnio 1 dalį. Nors šie pastraipos pradžios žodžiai yra patikslinimas ir paaiškinimas, net jeigu jų nebūtų, remiantis šios direktyvos 4 straipsnio 2 dalies antra pastraipa, religinėms organizacijoms negali būti leidžiama nustatyti diskriminacijos dėl religijos, prieštaraujančios šios nuostatos pirmai pastraipai (t. y. nevienodas požiūris dėl religijos, kai jis nėra esminis, teisėtas ir pateisinamas profesinis reikalavimas), ar netgi diskriminacijos dėl kitų šios direktyvos 1 straipsnyje nurodytų priežasčių (t. y. dėl negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos).

28 Šio straipsnio „Diskriminacijos uždraudimas“ 1 dalyje nustatyta, kad „[d]raudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens <…> religijos ar tikėjimo <…>“.

29 Pagal šį straipsnį teisės subjektams garantuojama teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą.

30 To sprendimo 75–79 punktai.

84. Iš tikrųjų nagrinėdamas panašias situacijas, susiklosčiusias dar neįsigaliojus Chartijai, Teisingumo Teismas rėmėsi bendruoju nediskriminavimo dėl amžiaus principu ir dėl jo nusprendė, kad, remiantis šiuo principu, privatiems asmenims suteikiama subjektinė teisė, kuria savaime galima remtis, o nacionaliniams teismams nagrinėjant privačių asmenų ginčus kyla pareiga netaikyti su šiuo principu nesuderinamų nacionalinės teisės nuostatų [31].

85. Tai pasakytina ir apie nediskriminavimo dėl religijos ar įsitikinimų principą, kuris, atsižvelgiant į Sąjungos steigimo istorinį kontekstą, yra pagrindinė Sąjungos teisės sistemos pamatinė vertybė, kurią Teisingumo Teismas pripažino bendruoju Sąjungos teisės principu [32].

86. Iš tikrųjų nėra jokios priežasties, dėl kurios tam tikri diskriminacijos kriterijai būtų vertinami kitaip, nors jie visi lemia tą patį rezultatą.

87. Dėl visų šių priežasčių manau, kad į antrojo prejudicinio klausimo pirmą dalį reikia atsakyti taip: jeigu nacionalinis teismas, nagrinėjantis dviejų privačių asmenų ginčą, neturi galimybės taikytinos nacionalinės teisės aiškinti taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalį, neperžengdamas savo įgaliojimų ribų, jis turi užtikrinti pagal bendrąjį nediskriminavimo dėl religijos principą teisės subjektams teikiamą teisinę apsaugą ir visišką šio principo veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

VI. Išvada

88. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, siūlau Teisingumo Teismui į *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija) pateiktus prejudicinius klausimus atsakyti taip:

1. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, 4 straipsnio 2 dalies antrą pastraipą reikia aiškinti taip, kad pagal ją leidžiama religinei organizacijai, kaip antai IR, iš jos tikėjimą išpažįstančių darbuotojų reikalauti didesnio sąžiningumo ir lojalumo, nei ji reikalauja iš kitą religiją išpažįstančių ar jokios religijos neišpažįstančių darbuotojų, tik jeigu šis reikalavimas atitinka Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalies pirmoje pastraipoje nustatytus kriterijus.

2. Jeigu nacionalinis teismas, nagrinėjantis dviejų privačių asmenų ginčą, neturi galimybės taikytinos nacionalinės teisės aiškinti taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2000/78 4 straipsnio 2 dalį, neperžengdamas savo įgaliojimų ribų, jis turi užtikrinti pagal bendrąjį nediskriminavimo dėl religijos principą teisės subjektams teikiamą teisinę apsaugą ir visišką šio principo veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

31 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimą *Mangold* (C-144/04, EU:C:2005:709, 76 ir 77 punktai), 2010 m. sausio 19 d. Sprendimą *Kü cükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21, 50 ir 51 punktai), 2014 m. sausio 15 d. Sprendimą *Association de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2, 47 punktas) ir 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 36 punktas).

32 Žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 76 punktas).